

Київська духовна академія

Світлана Кузьміна

Вихованці Київської духовної академії брата Пархомовичі: освітяни, богослови, історики

Статтю присвячено з'ясуванню внеску вихованців Київської духовної академії у становлення культурних практик модерного типу на теренах Російської імперії другої половини XIX — початку XX століть. В основу дослідження лягли біографії та науково-богословська спадщина братів Пархомовичів — Василя (згодом архієпископа Афанасія), Андрія і Йосифа, чия діяльність у навчальних закладах, періодичних виданнях, наукових і громадських організаціях Бессарабії тривала майже 80 років (1853–1932). Систематизація фактичного матеріалу дозволила зробити висновок, що Пархомовичі належали до групи регіональної інтелектуальної еліти, згуртованої довкола кишинівських архиєреїв, і брали активну участь у реалізації низки просвітницьких і місіонерських проєктів. Хоч, по суті, вони були провідниками політики русифікації регіону, проте їхня діяльність об'єктивно сприяла формуванню інституцій та ознак модерного суспільства у Бессарабії. Це, зокрема: поширення освіти і розвиток місцевої школи за участі Пархомовичів як керівників і викладачів Кишинівської духовної семінарії, жіночого єпархіального училища та міських гімназій; їхня діяльність у місіонерських, просвітницьких, наукових та благодійних організаціях, що сприяла консолідації бессарабського суспільства; написання ними низки історичних досліджень, які лягли в основу регіональної свідомості та культурної ідентичності мешканців Бессарабії.

Ключові слова: Київська духовна академія, Бессарабія, Кишинівська єпархія, архієпископ Афанасій (Василь Пархомович), Андрій Пархомович, Йосиф Пархомович.

За останнє двадцятиліття «білих плям» в історії Київської духовної академії [далі — КДА] значно поменшало. Історичні, історико-філософські та історико-богословські дослідження надали багато нової інформації про організацію навчання та інтелектуальне життя у КДА, конкретизувались і поглибилися знання про її внесок у роз-

виток вітчизняної науки і культури. Однак ці здобутки здебільшого стосуються, сказати би, «внутрішньої» історії КДА як інституції чи спільноти, натомість її «зовнішня» історія поки що залишається недостатньо вивченою. Маю на увазі вплив, який справив цей навчальний заклад на суспільство та культуру через своїх вихованців. Робота над проектом із підготовки енциклопедичного біобібліографічного словника «Київська духовна академія в іменах: 1819–1924»¹ довела, що її випускники покоління за поколінням виступали потужною інтелектуальною силою, рушіями розвитку освіти й культури не лише у центральних регіонах Російської імперії, а й на її окраїнах.

Серед таких діячів у Бессарабії середини XIX — початку XX ст. особливе місце належало братам Пархомовичам — Василю (згодом — архієпископові Донському та Новочеркаському), Андрію і Йосифу². Однак, попри визнання важливості внеску Пархомовичів у розвиток молдавської культури, у сучасній науковій літературі немає спеціальних досліджень з аналізом їхніх біографій і творчої спадщини, написано лише низку меморіальних публікацій (В. Курдиновський³, прот. Михаил (Чакир)⁴, Н. Поповски⁵) і статей довідково-енциклопедичного характеру (I. Madan⁶, С. Римский⁷). Тому мета

¹ *Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: Енциклопедичне видання*, упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук; відп. ред. В. С. Брюховецький, т. 1. (Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2015).

² У 2016 р. в Республіці Молдова було випущено присвячену братам поштову марку. Див.: Parhomovici Brothers — Three Exceptional Teachers of Theology, відвідано 21.12.2016, http://www.moldovastamps.org/catalogue_xmod_envelope.asp?envelopeID=762&lang=En

³ Василий Курдиновский, «Памяти высокопреосвященного Афанасия, архиепископа Донского и Новочеркасского,» *Кишиневские епархиальные ведомости* (далі — *Кишиневские ЕВ*) 37, отд. неофиц. (1910): 1294–1301.

⁴ Михаил (Чакир), прот., «Андрей Михайлович Пархомович, вице-президент Бессарабского Церковного Историко-Археологического Общества (Биографический очерк),» *Revista societății istorico-archeologice bisericești din Chișinău XIII* (1921): 18–32.

⁵ Николае Поповски, *Иосиф Михайлович Пархомович. Очерк жизни и деятельности* (Кишинев: б.и., 1932).

⁶ Ion Madan, «Iosif Parhomovici, cărturarul și bibliograful,» *Magazin bibliologic* 2 (1994): 25–26; Ion Madan, «Iosif Parhomovici, 1846–1932,» *Calendar Național*. 2006 (Chișinău, 2006), 92–93.

⁷ Сергей Римский, «Афанасий (Пархомович Василий Михайлович),» в *Православная энциклопедия* (Москва: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2002), 4: 15–16.

цієї статті — схарактеризувати освітянську, наукову і громадську діяльність братів Пархомовичів і з'ясувати її значення у процесах культурної модернізації Бессарабії на зламі XIX–XX століть.

Соціально-історичний контекст

У XIX — на початку XX ст. Бессарабія була спірною територією, об'єктом змагань між Російською імперією та Румунським королівством. Унаочненням конфліктного статусу цього регіону може слугувати умовний поділ його минулого на періоди русифікації (часів пізньої імперії) та румунізації (з 1918 р.). Політика русифікації Бессарабії, як зауважує російський дослідник О. Гром, складалась із двох взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів — адміністративної уніфікації та культурної асиміляції шляхом поширення російської мови й освіти⁸. До кінця XIX ст. це здійснювалось без особливого спротиву внаслідок економічної відсталості та повільності модернізаційних перетворень у поліетнічному і поліконфесіональному бессарабському середовищі. Мови місцевого населення, серед якого молдавани становили 83%, було витиснуто на маргінес церковного і громадського життя. Однак події початку наступного століття, особливо революція 1905–1907 рр., засвідчили потребу в перегляді базових підходів до управління регіоном, зокрема врахування його етнокультурної специфіки. Сигналом неблагополуччя у православ'ї стала активізація сектантства, передумовою чого вважали засилля незрозумілої для молдавських селян мови богослужіння та проповіді. Після наполегливих клопотань правлячого архиєрея Володимира (Синьковського) у Кишинівській духовній семінарії було відновлено викладання молдавської мови (з 1906 р.⁹) і молдавського церковно-богослужбового співу (з 1908 р.¹⁰), від-

⁸ Олег Гром, «Русификация в Бессарабии в XIX в. и предпосылки появления молдавского национального движения» в *Проблемы полиэтничного макрорегиона в условиях дестабилизации Каспийско-Черноморского зарубежья* (Ростов-на-Дону: Изд. ЮНЦ РАН, 2015), 191–200.

⁹ «Определение Св. Синода,» *Кишиневские ЕВ* 42, отд. офиц. (1906): 316. Утім, молдавській мові надали статус необов'язкової навчальної дисципліни і заборонили враховувати оцінки за її вивчення при переведенні до наступного класу та складанні розрядів успішності учнів.

¹⁰ «Определение Св. Синода,» *Кишиневские ЕВ* 1, отд. офиц. (1908): 1.

крито єпархіальну типографію, розпочато видання молдавською мовою журналу «Луминьторюл» та церковної літератури мовами народів Бессарабії. Тоді ж суттєво похвалилась діяльність релігійно-просвітницьких братств і місіонерських організацій. Водночас у російському церковному і політичному дискурсі ці обережні спроби пристосувати державні й церковні інституції до очевидних змін масової свідомості викликали підозру, зокрема, з'явилося поняття «молдавського сепаратизму» і «бессарабського націоналізму».

Після окупації Бессарабії румунськими військами у 1918 р., соціокультурна ситуація дзеркально змінилась. Було розпочато дерусифікацію і румунізацію державного управління, освіти, віросповідання і культури через примусовий перехід на державну мову. У відповідь бессарабське духовенство вимагало збереження локальних традицій церковного життя та проявляло автономістські настрої, а російськомовне населення відстоювало право на використання церковнослов'янської мови у богослужінні. Бессарабці чинили певний опір і запровадженню 1924 р. у церковний побут григоріанського календаря, тож румунська влада, поряд із застосуванням адміністративних і церковно-дисциплінарних покарань, пішла на певні компроміси, як-от: було дозволено обирати ієрархів з місцевого духовенства, приміром митрополита Гурія (Гроссу)¹¹, а також підтримано діяльність деяких місцевих культурних інституцій.

Тож вихованцям КДА, які жили і працювали у Кишиневі другої половини ХІХ — початку ХХ ст., довелося діяти у складних умовах та подеколи стикатися з викликами цивілізаційної значущості. У безпосередній близькості до регіональної церковної влади опинились і брати Пархомовичі, які належали до числа тих, хто на місцях реалізовував її політику.

Укорінення в Бессарабії. Освіта і педагогічна діяльність

Усі троє братів Пархомовичів народились у містечку Хомутець Миргородського повіту Полтавської губернії в родині Михайла

¹¹ Марина Ткачук, «Гурій (Гроссу Георгій Степанович)» в *Київська духовна академія в іменах*, 1: 415–419.

Гнатовича, священника місцевої Ново-Покровської церкви¹², та Уляни Яківни. Старший син **Василь** (нар. 1 січня 1828 р.) після закінчення Лубенського духовного училища (1837 р.) і Полтавської духовної семінарії у Переяславі (1849 р.) отримав рекомендацію на продовження духовної освіти, далі навчався у КДА (1849–1853), де здобув ступінь кандидата богослов'я. По завершенні академічного курсу він отримав призначення до Кишинева, де працював на посадах інспектора (з 1853 р.) та доглядача Кишинівського повітового і парафіяльного духовних училищ (1856–1861). Після одруження з дочкою кишинівського протоієрея Пелагеєю Степанівною Судакевич його рукопоклали у сан ієрея (1858 р.). У подальшому Пархомович служив у Кишиневі священником цвинтарної церкви Усіх Святих (1858–1859) і кафедрального собору Різдва Христового (1859–1865) та обіймав посаду законовчителя Першої Кишинівської чоловічої гімназії (1860–1875). У 1871 р. його піднесли до сану протоієрея та указом Св. Синоду від 19 вересня — 10 жовтня 1875 р.¹³ призначили в.о. ректора Кишинівської духовної семінарії, якою він керував майже десять років. У 1880 р. Пархомович овдовів і потому, як діти подорослішали, прийняв чернецтво з ім'ям Афанасія (9 березня 1885 р.). Місяцем пізніше, 20 квітня, о. Афанасія було поставлено єпископом Новгород-Сіверським, вікарієм Чернігівської єпархії (хіротонія відбулася у Петербурзі). У подальшому Пархомович був єпископом Сарапульським, першим вікарієм В'ятської єпархії (з 1889 р.), єпископом Єкатеринбурзьким та Ірбитським (1891–1894), архієпископом Донським і Новочеркаським (з 1894 р.). У 1908 р. через похилий вік і слабе здоров'я його звільнили на спочинок і він повернувся до Кишинева; останні два роки прожив при родинах молодших братів¹⁴.

¹² Відомий пушкініст Б.О. Трубецької передає спогади одного з кишинівських старожилів, що, начебто за оповідями А. Пархомовича, його батько у 1822 р. був настоятелем кишинівського Архангело-Михайлівського собору і спілкувався з Пушкіним (Трубецької, «Биографический словарь знакомых А. С. Пушкина в Молдавии,» в Борис Трубецькой, *Пушкин в Молдавии*, 5-е изд., перераб. и доп. (Кишинев: Литература артистикэ, 1983), 349–387). Однак це не відповідає дійсності. Священик Михайло Гнатович Пархомович народився 1801 р., у священницький сан був рукопокладений після закінчення Полтавської духовної семінарії у 1826 р., тож у 1822 р. не міг бути настоятелем кишинівського собору. Див.: «Некролог,» *Полтавские епархиальные ведомости* 5 (1881): 227–230.

¹³ «Определение Св. Синода,» *Кишиневские ЕВ* 2, отд. офиц. (1876): 13.

¹⁴ Біографічні відомості про архієпископа Афанасія (Пархомовича) викладено за статтею: Марина Ткачук, «Афанасій (Пархомович Василь

Середній син Михайла та Уляни Пархомовичів **Андрій** (нар. 2 жовтня 1836 р.) навчався у Переяславському і Лубенському духовних училищах (1846–1851), а після закінчення Полтавської духовної семінарії у Переяславі вчителював у причетницькому класі Лубенського духовного училища (1857–1859). У 1859 р. він вступив до КДА, де захистив ступінь кандидата богослов'я з правом здобуття ступеня магістра без додаткових іспитів і за умови дворічної духовно-навчальної служби та підготовки нової дисертації (1863 р.)¹⁵. Випускний твір Андрій Пархомович підготував за темою «О судах и наказаниях у древних евреев»¹⁶.

По завершенні навчання його призначили 10 листопада 1863 р. викладачем до Кишинівської духовної семінарії на кафедру Св. Письма, де він працював понад 26 років (до 26 січня 1890 р.), а поряд із цим виконував різні тимчасові доручення: викладав сільське господарство (1864–1865) та гебрейську мову (1865–1868), був помічником інспектора (1864–1867) й інспектором (1875–1876), тощо. У 1868 р. Пархомович одружився з Вікторією Густавівною Руппенейт, дочкою доктора медицини. За наказом обер-прокурора Св. Синоду від 8 березня 1890 р. його призначили інспектором Кишинівської духовної семінарії; пропрацювавши на цій посаді 14 років, він із 16 квітня 1904 р. вийшов на пенсію¹⁷.

Молодшого з-поміж братів **Йосифа** (нар. 28 березня 1846 р.) Василь Пархомович забрав на навчання до Кишинева. Після студій у Кишинівському духовному училищі (1855–1861) та Кишинівській духовній семінарії (1861–1867) юнак вступив на церковно-історичне відділення КДА (1867–1871). Його твір «Карл Великий и его отношение к церкви», поданий на 3-му курсі, було визнано задовільним для ступеня кандидата богослов'я, однак наприкінці 4-го курсу йому не вдалося скласти магістерський іспит з церковної та громадянської історії. Тому академічний курс Пархомович

Михайлович),» в *Київська духовна академія в іменах*, 1: 189–191. Там же див. докладнішу інформацію і характеристику діяльності цього вихованця КДА.

¹⁵ «Протоколы заседаний Совета Киевской Духовной Академии,» *Труды Киевской духовной академии* 1 (1872): 25–26.

¹⁶ Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. 304, дис. 271.

¹⁷ Павел Лотоцкий, «Административный строй Кишиневской духовной семинарии по уставу 1808–14, 1867 и 1884 гг.,» *Кишиневские ЕВ* 5, отд. неофиц. (1913): 225; 6 (1913): 274; 12 (1913): 573–574.

завершив зі ступенем кандидата богослов'я, але не отримав права претендувати у майбутньому на ступень магістра без додаткових іспитів¹⁸.

Ухвалою Ради КДА у серпні 1871 р. Йосифа Пархомовича було відправлено до Кишинівської єпархії, а кількома місяцями пізніше призначено спершу доглядачем Камишинського духовного училища, потім викладачем цивільної історії Тобольської духовної семінарії. Однак за цей час він встиг пройти за конкурсом на вакантні посади вчителя грецької мови Кишинівського духовного училища (викладав у 1871/72 навчальному році) та церковної історії Кишинівської духовної семінарії (з 11 грудня 1871 р.)¹⁹. Додатково він провадив також курс з історії російського розколу і сектантства (1872–1887). Після реформи духовних семінарій за статутом 1884 р. Пархомович обійняв кафедру церковної і біблійної історії (з 14 серпня 1887 р.). На адміністративній роботі йому неодноразово довелося виконувати обов'язки інспектора; він був членом педагогічних і розпорядчих зборів семінарії, проводив ревізії духовних училищ, з 12 жовтня 1895 р. став старшим викладачем Кишинівської духовної семінарії, а 9 грудня 1906 р. звільнився на пенсію²⁰.

Брати Пархомовичі здобули у Кишиневі високий авторитет як педагоги. Учні й колеги відзначали їхню ерудицію, викладацьку майстерність, педагогічний такт, внутрішню шляхетність і по-особливому делікатне ставлення до людей. Наприклад, про Василя Пархомовича згадували, що він спромігся стати для учнів і викладачів Першої Кишинівської гімназії не просто законовчителем, а духовним керівником, душею корпорації. Іспити з Закону Божого у випускному класі, зазначав один із колег по службі, були духовним святом для усієї гімназії²¹. Знання і відмінні відповіді

¹⁸ *Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1870–1871 учебный год* (Київ: отт. из Трудов Киевской духовной академии, 1871), 16–17.

¹⁹ «Извлечение из протоколов Совета Киевской Духовной Академии за 1872–1873 учебный год.» *Труды Киевской духовной академии* 6 (1872): 7, 8; 8 (1872): 62–63.

²⁰ Павел Лотоцкий, «Административный строй Кишиневской духовной семинарии по уставу 1808–14, 1867 и 1884 гг.,» *Кишиневские ЕВ* 12, отд. неофиц. (1913): 576.

²¹ «Отбытие ректора семинарии архимандрита Афанасия в Петербург,» *Кишиневские ЕВ* 10, отд. неофиц. (1885): 258.

учнів привернули увагу кишинівського правлячого архиєрея, тож коли постало питання про призначення нового ректора духовної семінарії, цю посаду запропонували протоієрею Василю Пархомовичу. Він значно поліпшив економічний стан семінарії, харчування і побут учнів, зокрема для допомоги нужденним заснував Трисвятительське семінарське братство²², до річного бюджету якого збирали до 2 тис. рублів — чималу на той час суму. Водночас як ректор він головну увагу приділяв навчально-виховній роботі: шукав досконаліші форми її організації та започаткував проведення співбесід з літургії й проповідництва для старшокласників.

Андрій Пархомович користувався особливою любов'ю семінаристів. Його вихід на пенсію вплився у кількадечне шанування з виголошенням багатьох промов представниками молодших і старших класів Кишинівської духовної семінарії. Студенти називали свого інспектора «турботливим батьком», «найгуманнішим інспектором і рідкісним викладачем», який вкладав у свої уроки всю душу й усі сили, захоплював слухачів²³. З'їзд духовенства Кишинівської єпархії заснував стипендію імені Андрія Пархомовича й ухвалив помістити його портрет в актовій залі духовної семінарії.

Таку ж повагу і любов заслужив у Кишинівській духовній семінарії Йосиф Пархомович. Численні учні, проводжаючи його на пенсію, з вдячністю згадували вміння свого вчителя викладати

²² Офіційно Трисвятительське братство при церкві Кишинівської духовної семінарії було відкрито 29 листопада 1879 р., хоч готуватися до цієї події ректор семінарії протоієрей Василь Пархомович став ще 1876 р., опублікувавши статтю з оповіддю про благодійні братства при духовних училищах і проект статуту для місцевої семінарії, яка викликала реакцію читачів. Див.: «Братство при церкви Кишиневской духовной семинарии,» *Кишиневские ЕВ* 8, отд. неофиц. (1877): 327–339; 20 (1877): 857–868; «Заметка к статье, предлагающей проект «Братства» при Кишиневской духовной семинарии,» *Кишиневские ЕВ* 21, отд. неофиц. (1877): 928–930; «Еще заметка о Братстве при церкви Кишиневской духовной семинарии,» *Кишиневские ЕВ* 6, отд. неофиц. (1878): 227–233; «Учреждение братства при Трехсвятительской церкви при Кишиневской духовной семинарии. Устав Братства,» *Кишиневские ЕВ* 4, отд. офиц. (1880): 59–65.

²³ Василий Курдиновский, *По поводу выхода в отставку инспектора Кишиневской духовной семинарии Андрея Михайловича Пархомовича* (Кишинев: тип. Э. Шлиомовича, 1905), 17–24, 33–34.

церковну історію змістовно, доступно і цікаво²⁴. Звісно, похвали на ювілеях чи проводах на пенсію — це жанр, у якому об'єктивність не є головною вимогою, проте звірка їх з іншими джерелами показує, що вони теж варті уваги. Приміром, цілком достовірними видаються спогади про манеру викладання Йосифа Пархомовича, написані його учнем, протоієреєм Миколою (Лашковим):

Итак, Иосиф Михайлович преподавал у нас в 5 и 6 классах историю Церкви. Прежде всего, припоминается его метод преподавания истории. Вначале И. М. знакомил нас со схемой предмета, его скелетом. Ясно, доступно нашему пониманию он вводил нас в курс церковной истории, знакомил с периодами ее жизни, давал краткую, но выпуклую, ясную характеристику важнейших моментов в жизни христианства. Потом постепенно от этих общих положений переходил к частностям и подробностям. Самый слабый ученик при этой манере И. М. связывал каждый последующий урок с предшествующим, делал экскурсии в область пройденного, знал историю Церкви. По некоторым отделам истории Церкви не было учебника, и И. М. давал объяснения столь жизненные и интересные, что не представляло трудности после урока вести записки. По истории русской Церкви некоторые отделы проходились столь обстоятельно, что в академии, на лекциях профессора И. И. Малышевского, известнейшего знатока церковной истории, пришлось почти то же слушать²⁵.

Те, що кишинівським семінаристам справді було за що дякувати Пархомовичам, засвідчує перелік помітних церковних і культурних діячів, що здобули освіту за часів їхнього викладання у Кишинівській духовній семінарії, як-от: дослідник історії православ'я у Бессарабії, доктор церковної історії митрополит Арсеній (Стадницький); румунський церковний діяч митрополит Гурій (Гроссу); історик, один із перших дослідників архівосховищ Кишинева, археограф і краєзнавець Іван Халіппа; румунський політичний і

²⁴ Андрей Парфеньев, *По поводу двадцатипятилетия служебной деятельности преподавателя Кишиневской духовной семинарии, статского советника Иосифа Михайловича Пархомовича 1871 г. 1/IX 1896 г.* (Кишинев: тип. Э. Шлиомовича, 1896); Василий Курдиновский, *Краткий очерк служебной деятельности старшего преподавателя Кишиневской духовной семинарии Иосифа Михайловича Пархомовича. (По поводу выхода его в отставку)* (Кишинев: Кишиневская епархиальная тип., 1907), 22–60.

²⁵ Курдиновский, *Краткий очерк*, 50.

громадський діяч, журналіст і краєзнавець Пантелеймон Халіппа; автор перших підручників для молдаван і гагаузів протоієрей Михайло (Чакир); публіцист, етнограф, молдавський поет і перекладач, автор віршів до гімну Республіки Молдова священник Олексій Матєєвич та багато інших.

Брати Пархомовичі були безпосередньо причетні й до поширення жіночої освіти у Бессарабії. У цій царині вони спеціалізувалися на викладанні Закону Божого. Зокрема, посади законовчителів Першої Кишинівської жіночої гімназії обіймали Василь (1871–1875) і Андрій (1866–1890), а Йосиф, крім цього, був залучений до адміністративної роботи. Він працював у Кишинівському єпархіальному жіночому училищі інспектором класів (з 7 жовтня 1872 р. до 1 вересня 1881 р.) та викладав Закон Божий (до 1 вересня 1896 р.). За період його інспекторства було впроваджено практику регулярних педагогічних рад, удосконалено програми та предметні методики і раціональніше організовано систему навчання, за взірцем якої було реорганізовано решту єпархіальних жіночих училищ. Прагнучи привернути увагу до проблем жіночої освіти та свого навчального закладу, Йосиф Пархомович щорічно публікував звіти та історичні записки про стан училища²⁶, а також спеціально для жіночих

²⁶ «Кишиневское епархиальное женское училище,» *Кишиневские ЕВ* 9, отд. неофиц. (1875): 367–375; 10 (1876): 399–410; 23 (1876): 865–874; 1 (1877): 1–23; «Отчет о состоянии Кишиневского епархиального женского училища по учебной и нравственной части за 1872–1873 учебный год,» *Кишиневские ЕВ* 11, отд. офиц. (1875): 184–197; 13 (1875): 223–230; 15 (1875): 278–284; «Извлечение из отчета о состоянии Кишиневского епархиального женского училища по учебной и нравственной части за 1873–1874 учебный год,» *Кишиневские ЕВ* 22, отд. офиц. (1875): 394–399; 23 (1875): 407–412; «Материалы для истории Кишиневского епархиального женского училища,» *Кишиневские ЕВ* 13, отд. неофиц. (1877): 539–554; «Некоторые сведения о Кишиневском епархиальном женском училище,» *Кишиневские ЕВ* 21, отд. неофиц. (1878): 899–914; Иосиф Пархомович, «Краткая историческая записка о состоянии Кишиневского епархиального женского училища в 1878–1879 учебном году, читанная в училище в день акта, 14 июня,» *Кишиневские ЕВ* 11, отд. неофиц. (1879): 437–443; Иосиф Пархомович, «Краткая историческая записка о состоянии Кишиневского епархиального женского училища в 1879–1880 учебном году, читанная в училище в день акта, 15 июня,» *Кишиневские ЕВ* 12, отд. неофиц. (1880): 520–525; Иосиф Пархомович, «Краткая историческая записка о состоянии Кишиневского епархиального женского училища в 1880–1881 учебном году, читанная в училище в день акта,» *Кишиневские ЕВ* 12, отд. неофиц. (1881): 447–456.

училищ опрацював програму викладання церковної історії, згодом затверджену Св. Синодом у якості обов'язкової. При ньому стало традицією проведення літературних вечорів для учениць і учительок, йому ж належала пропозиція відкрити при єпархіальних жіночих училищах педагогічні класи. Варто додати й те, що Пархомовичі неодноразово отримували офіційні персональні подяки за свою викладацьку роботу у кишинівських жіночих школах²⁷.

Церковне і громадське служіння

Кількість та обсяг адміністративних обов'язків і громадських доручень, до виконання яких залучалися брати Пархомовичі у кишинівських єпархіальних і губернських установах та громадських організаціях, справляє неабияке враження. Зокрема, вони брали участь у колегіальних органах управління освітніми закладами: входили до складу педагогічних і розпорядчих зборів Кишинівської духовної семінарії (Василь у 1867–1874 рр.; Андрій у 1876–1890 рр.; Йосиф у 1874–1905 рр.); неодноразово проводили ревізії духовних училищ Кишинівської єпархії; двоє з них працювали у єпархіальній училищній раді (Василь у 1884–1885 рр., Андрій у 1904–1911 рр.) та обирались до повітової училищної ради (Василь у 1874–1876 рр., Андрій у 1894–1901 рр.), а до того ж Андрій був «гласним» (депутатом) Кишинівської міської думи (1894–1897).

Кожному з братів Пархомовичів належить також вагомий внесок у заснування та розвиток єпархіального друкованого органу — журналу «Кишиневские епархиальные ведомости»: вони були не лише активними авторами статей, а й членами редакційного комітету (Андрій у 1867–1872 рр.), цензорами (Василь у 1878–1885 рр.; Андрій у 1896–1917 рр.) і редакторами (Йосиф у 1905–1908 рр.: власне за його редагування журнал почали видавати щотижня).

Упродовж 1870–1910 рр. Йосиф та Андрій Пархомовичі виступали консультантами правлячих архиєреїв у справах місіонерства та релігійно-просвітницької роботи по Кишинівській єпархії. Більшим авторитетом тут користувався Йосиф, який виконував обов'язки члена-скарбника Кишинівського єпархіального комітету Право-

²⁷ Курдиновский, *По поводу выхода*, 9; Курдиновский, *Краткий очерк*, 16–17.

славного місіонерського товариства упродовж 1880–1906 рр. (утім, Андрій теж був членом цього комітету), працював у складі комітету з ведення релігійно-моральних читань і позабогослужбових співбесід (1884–1892)²⁸ та комітету з нагляду за діяльністю місіонерів (1892–1899). За дорученням архієпископа Неофіта (Неводчикова) Йосиф підготував установчі документи Кишинівського релігійно-просвітницького братства, головною метою якого була боротьба з сектантством²⁹, був членом ради цього братства та впродовж трьох років на громадських засадах редагував його видання. Пост заступника голови ради обіймав Андрій, тож обох братів пізніше було обрано в почесні члени цієї організації. Від 1910 р. обидва також брали участь у роботі Кишинівської місіонерської ради, заснованої архієпископом Кишинівським і Хотинським Серафімом (Чичаговим).

Брати Пархомовичі були також причетні до розвитку благодійних ініціатив. Як люди, небайдужі до потреб немаєтних учнів духовних шкіл, вони входили до складу членів-засновників Трьохсвятительського братства при церкві Кишинівської духовної семінарії (Андрій як розпорядник, Йосиф як член розпорядчого комітету), були пожиттевими членами Свято-Іверського кураторства при Полтавській духовній семінарії, дійсними (з 1882 р.), почесними членами Богоявленського братства при КДА (з 1908 р.) та ін. Від дня заснування (2 січня 1897 р.) й аж до 1918 р. Андрій обіймав посаду члена-скарбника Кишинівського відділу Імператорського православного Палестинського товариства (згодом, як дійсний пожиттєвий член, мав нагороди Товариства³⁰), а Йосиф був членом-співробітником Товариства. Окрім цього, Андрій був членом Орловського Петропавлівського братства, а Йосиф — членом-благодійником Кишинівського Олександро-Невського братства (з 1905 р.) та членом Бессарабського відділення кураторства імператриці Марії Александрівни над сліпими (з 1906 р.).

²⁸ Цей комітет мав на меті протидіяти поширенню старообрядництва і сектантства.

²⁹ Документи було остаточно відредаговано і затверджено єпископом Кишинівським і Хотинським Яковом (Пятницьким). Див.: «Устав Кишинівського православного Христорождественского братства,» *Кишиневские ЕВ* 1–2, отд. офиц. (1900): 28–39; Курдиновский, *Краткий очерк*, 19–20.

³⁰ Два знаки для носіння на шії — пожиттєвого члена-співробітника (1899 р.) і дійсного пожиттєвого члена (1905 р.).

Богословські студії

Пархомовичі знаходили час і для богословських досліджень. Андрій та Йосиф свої перші богословсько-літературні спроби написали ще як студенти КДА³¹. Пізніше Андрій Пархомович зосередився на екзегетичі: у вересні 1872 р. він подав на розгляд Ради КДА твір «О книге «Песнь песней» для здобуття ступеня магістра богослов'я³², але до захисту не дійшло (на жаль, пояснення причин цього поки що не вдалося розшукати у протоколах Ради КДА). Загалом же за тематикою та кількістю публікацій богословську спадщину Андрія Пархомовича можна поділити на дві частини. Центральною темою більшості його екзегетичних студій стали біблійні пророцтва і євангельська оповідь про явлення і спокутні страждання Ісуса Христа³³. Поряд з цим, особливу увагу він приділяв, мабуть, найскладнішим для розуміння молодій людині учительним книгам Старого Завіту³⁴. Богословські тексти Андрія Пархомовича мають

³¹ Написані тоді проповіді Андрія та Йосифа Пархомовичів було опубліковано в журналі КДА «Воскресное чтение».

³² *Андрей Пархомович, «О книге «Песнь песней»,» Кишиневские ЕВ 16, отд. неофиц. (1870): 423–437; 18 (1870): 503–509; 22 (1870): 661–679; 23 (1870): 692–703; 24 (1870): 754–766; «Протоколы заседаний Совета Киевской Духовной Академии за 1871–1872 учебный год,» Труды Киевской духовной академии 1 (1872): 25–26.*

³³ *Андрей Пархомович, Обищий смысл пророчества Иеремии (Кишинев: тип. Архиерейского дома, 1874); Андрей Пархомович, Обетования Божии о потомке жены — Спасители мира: (Быт. 3, 15, 22, 18) (Кишинев: тип. Архиерейского дома, 1878); Андрей Пархомович, Пророчество патриарха еврейского народа Иакова о времени пришествия мессии на землю: (Быт. 49.10) (Кишинев: тип. Архиерейского дома, 1878); Андрей Пархомович, Объяснение главнейших обетований и пророчеств о мессии — Иисусе Христе, содержащихся в Пятикнижии и Псалтири (Кишинев: ред. Кишиневских епархиальных ведомостей, 1894); Андрей Пархомович, От Гефсимани до Голгофы: История страдания и крестной смерти Господа нашего Иисуса Христа (Орел: Орловское православное Петропавловское церковное братство, 1889); Андрей Пархомович, Разбор 53 главы книги пророка Исайи (Кишинев: б.и., 1898).*

³⁴ *Андрей Пархомович, О книге «Екклесиаст»: (Опыт краткого исследования о книге со стороны исторических сведений и содержания) (Кишинев: тип. Архиерейского дома, 1868); Андрей Пархомович, «О книге «Притчи Соломона»,» Кишиневские ЕВ 12, отд. неофиц. (1869): 335–342; 13 (1869): 362–370; 14 (1869): 399–407; 15 (1869): 443–453; Андрей Пархомович, Руководство к изучению Книги Иова (Кишинев: тип. Ф. В. Гузнецова, 1888).*

виразне дидактичне призначення, де матеріал організовано за вимогами навчальної програми зі Св. Письма. Визнавши догматичну та дидактичну ґрунтовність екзегетичного доробку Андрія Пархомовича, Учебний комітет при Св. Синоді рекомендував три з-поміж його праць для фундаментальних і учнівських бібліотек духовних семінарій³⁵. Також упродовж 1872–1874 рр. Андрій Пархомович друкував свої проповіді у жанрі «слів» та «бесід», причому кілька з них за розпорядженням правлячого архиєрея було перекладено й видано молдавською мовою³⁶.

Богословські студії Йосифа Пархомовича зосереджувались навколо старообрядництва. Таке спрямування, звісно, пояснювалося тим, що він викладав історію російського розколу і сектантства у місіонерських класах Кишинівської духовної семінарії (1872–1887), а до того ж, єпископ Кишинівський і Хотинський Павло (Лебедев)³⁷ залучив його до регулярних публічних бесід для навернення староіврів³⁸. На відкритті цих бесід 5 жовтня 1875 р. Йосиф Пархомович виголосив промову³⁹, а його подальші доповіді та дослідження присвячувалися двом особливо дражливим для староіврів темам — «двуперстію» та законності старообрядницької церковної ієрархії. Ці тексти друкувались у журналі «Кишиневские епархиальные ведомо-

³⁵ Це були книжки «О книге «Екклесиаст»», «О книге «Притчи Соломона»», «Объяснение главнейших обетований и пророчеств о мессии — Иисусе Христе, содержащихся в Пятикнижии и Псалтири». Див.: «Пархомович Андрей Михайлович,» в *Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии: 1819–1920-е гг.: Материалы из собрания проф. протоиерея Ф. И. Титова и архива КДА: в 4-х т.,* сост. В. И. Ульяновский (Киев: Издательский отдел Украинской Православной Церкви, 2014), 2: 463.

³⁶ Це були проповіді для сільських парафіян з наголою сутяжництва. Див.: Андрей Пархомович, «Поучения к сельским прихожанам против сутяжничества,» *Кишиневские ЕВ* 5, отд. неофиц. (1872): 146–152; 7 (1872): 201–210; 8 (1872): 229–238; 23 (1873): 848–858; 5 (1874): 181–189.

³⁷ Правлячий архиєрей Кишинівської єпархії з 23 чеврня 1871 р. по 16 липня 1882 р.; архєпископ від 1 квітня 1879 р.

³⁸ «Открытие при Кишиневской духовной семинарии публичных бесед со старообрядцами,» *Кишиневские ЕВ* 19, отд. неофиц. (1875): 712–718.

³⁹ «Речь, произнесенная преподавателем Иосифом Пархомовичем в день открытия публичных бесед со старообрядцами, при Кишиневской духовной семинарии, 5 октября 1875 года,» *Кишиневские ЕВ* 19, отд. неофиц. (1875): 718–731.

сти»⁴⁰, а «Беседы православного с старообрядцем о перстосложении для крестного знамения и благословения» Кишинівське єпархіальне управління двічі видавало окремою збіркою⁴¹. Ця праця отримала позитивні відгуки фахівців. Зокрема, професор Санкт-Петербурзької духовної академії І. Ф. Нільський зазначив, що, попри деякі прорахунки та недоліки, «Беседы православного с старообрядцем» у цілому є повним і ґрунтовним дослідженням, яке може принести користь у місіонерській роботі. Ба більше, за висновком Нільського, простий і ясний виклад заплутаних питань, спокійний та мирний тон можуть привабити не лише місіонерів, а й самих старообрядців⁴².

Як бачимо, богословські інтереси братів Пархомовичів зумовлювались потребами викладацької діяльності та єпархіальної служби, а їхні студії не мали систематичного і фундаментального характеру. Разом із тим, деякі богословські праці Пархомовичів, присвячені складним і малодослідженим на той час у російському богослов'ї проблемам⁴³, досі згадуються у відповідних тематичних сегментах бібліографічних оглядів⁴⁴.

Історичні дослідження

Останній період діяльності Андрія і Йосифа Пархомовичів, поряд з роботою у церковно-громадських організаціях, був пов'язаний із Бессарабським церковним історико-археологічним товариством. З ідеєю створити таку наукову інституцію виступив

⁴⁰ Зокрема див.: Йосиф Пархомович, «Важнейшие события из истории австрийского священства», *Кишиневские ЕВ* 13, отд. неофиц. (1884): 439–455; 14 (1884): 459–472; Йосиф Пархомович, «Несколько слов по поводу книги «Истинность старообрядствующей иерархии противу взводимых на нее обвинений. Издания священноинока Арсения»,» *Кишиневские ЕВ* 15, отд. неофиц. (1887): 582–592.

⁴¹ Йосиф Пархомович, *Беседы православного со старообрядцами о перстосложении для крестного знамения и благословения* (Кишинев: б. и., 1876).

⁴² Иван Нильский, «О перстосложении против раскольников: критико-библиографический очерк», *Христианское чтение* 5–6 (1877): 730–731.

⁴³ Так, дослідження Андрієм Пархомовичем учительних книг Біблії були серед перших, написаних російською мовою.

⁴⁴ Див., приміром: Александр (Мень), прот., «Песни Песней Соломона книга», в *Библиологический словарь* (Москва: Фонд имени Александра Меня, 2002), 2: 434; *Книги Ветхого Завета в переводе П. А. Юнгера. Учительные книги* (Москва: Издательство Московской патриархии, 2012), 12.

Іван Халіппа, випускник КДА, помічник інспектора Кишинівської духовної семінарії, керівник справ Бессарабської губернської вченої архівної комісії та учень Пархомовичів. Він же, за підтримки архієпископа Кишинівського і Хотинського Якова (П'ятницького), підготував необхідні документи й опрацював статут, затверджений Св. Синодом наприкінці 1902 р. Однак відкриття Бессарабського церковного історико-археологічного товариства відбулось лише 4 квітня 1904 р., а причиною затримки стали єврейські погроми у Кишиневі на Великдень 1903 р., коли, власне, планувалося відкриття⁴⁵. Пархомовичів було обрано дійсними членами Товариства 8 квітня 1904 р., тоді ж Андрія обрали заступником старшини, а Йосифа скарбником⁴⁶; згодом (з 1912 р.) він завідував ще й бібліотекою та рукописами музею⁴⁷. У 1914 р. обидва за особливі заслуги стали почесними членами. Своєю метою Бессарабське церковне історико-археологічне товариство проголосило охорону й вивчення місцевих церковних пам'яток та підготовку матеріалів для укладання історії Кишинівської єпархії у зв'язку з наближенням її 100-річного ювілею⁴⁸. Невдовзі після відкриття було затверджено програму Товариства, яка передбачала дослідження історії християнства на теренах Бессарабії з давніх часів до входження краю у склад Російської імперії, а також вивчення структур єпархіального управління XIX ст., церковного життя і побуту Бессарабії, статистики парафій, церков та монастирів⁴⁹. Зі звітів перших років дізнаємось, що Товариство працювало не надто активно через звільнення керівників, конфлікти, брак коштів, слабку адміністративну підтримку з боку правлячих архиєреїв і пасивність рядових

⁴⁵ Див.: Іван Халіппа, «Очерк возникновения Бессарабского церковного историко-археологического общества и устав общества», Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества 1 (1910): IX–XI.

⁴⁶ «Отчет о состоянии и деятельности Бессарабского церковного историко-археологического общества за 1906 год», Кишиневские ЕВ 12, приложение (1907): 1, 4.

⁴⁷ «Протокол общего заседания Бессарабского церковного историко-археологического общества от 12 сентября 1912 г.», Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества 9 (1914): 32.

⁴⁸ «Устав Бессарабского церковного историко-археологического общества», Кишиневские ЕВ 7, отд. офиц. (1904): 111–118.

⁴⁹ Іван Халіппа, «Что должно и могло бы делать Бессарабское церковное историко-археологическое общество?», Кишиневские ЕВ 7 (8е), отд. неофиц. (1905): 165.

членів⁵⁰. Однак брати Пархомовичі належали до тих небагатьох ентузіастів, хто наполегливо збирав джерела з місцевої церковної історії та провадив дослідження. Траплялося, що кілька разів вони буквально рятували Товариство, коли треба було наповнити науковими матеріалами збірники його праць. Приміром, Пархомовичі не брали участі лише в одному з дев'яти випусків «Трудов Бессарабского церковного историко-археологического общества», тоді як два випуски — це монографії Йосифа, а в решті випусків обидва опублікували по цілій низці статей. У 1919 р. Бессарабське церковне історико-археологічне товариство було перереєстроване за румунським законодавством, але без суттєвих змін у статуті⁵¹. Йосиф Пархомович входив до складу його членів-засновників та, як і раніше, обіймав посади скарбника і завідувача музею Товариства.

У рамках програми наукових студій Товариства обидва Пархомовичі спеціалізувалися на періоді ХІХ століття. Спираючись на архівні джерела, важливіші з-поміж яких опублікував Йосиф⁵², вони у серії статей, нарисів та монографій відтворили історію управління Кишинівською єпархією через життєписи її правлячих архієреїв ХІХ — початку ХХ ст.⁵³. Крім того, Йосиф Пархомович в окремії

⁵⁰ Иван Халиппа, «Что должно и могло бы делать», 166–167; «Отчет о состоянии и деятельности Бессарабского церковного историко-археологического общества за 1906 год», *Кишиневские ЕВ* 12, приложение (1907): 11–12; Мина Полихрони-Киосели, «По поводу годичного общего собрания Бессарабского церковного историко-археологического общества, состоявшегося 20 мая 1910 года», *Кишиневские ЕВ* 24, отд. неофиц. (1910): 967–968.

⁵¹ «Statutul societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău», *Luminătorul* 17–18 (1919): 16–18.

⁵² Иосиф Пархомович, «Два исторических документа. Всеподданейший доклад об устройстве Кишиневской епархии. Указ из Св. Синода о включении Кишиневской епархии во второй класс и о бытии в ней архиепископу», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 9 (1914): 1–17.

⁵³ Иосиф Пархомович, «Краткий очерк жизни и деятельности митрополита Гавриила Банулеско-Бодони», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 5 (1910): 1–55; Иосиф Пархомович, «Дополнение к очерку — жизнь и деятельность Гавриила Банулеско-Бодони», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 5 (1910): 1–8; Иосиф Пархомович, «Деятельность архиепископа Иринарха в период управления им Кишиневской епархией», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 6 (1911): 1–93; Андрей

праці висвітлив такий специфічний аспект їхньої політики, як діяльність місцевої протирозкольниківської місії⁵⁴. Не залишилися поза увагою братів і бессарабські вікаріатства: було зібрано всі доступні на той час документи про життєвий шлях і діяльність єпископів, які посідали Аккерманську та Ізмаїльську кафедри упродовж XIX — початку XX ст.⁵⁵. Окрім того, Андрій Пархомович виконав

Пархомович, «Высокопреосвященный Антоний, архиепископ Кишиневский и Хотинский», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 6 (1911): 1–84; Иосиф Пархомович, «Архиепископ Павел (Лебедев) и деятельность его в Кишиневской епархии (23 июня 1871 г. — 16 июля 1882 г.)», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 7 (1912): 1–320; Иосиф Пархомович, «Краткий очерк жизни и деятельности высокопреосвященного Серафима (Чичагова), архиепископа Кишиневского и Хотинского. К столетию Кишиневской епархии. (1813–1913)», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 8 (1913): 1–304; Андрей Пархомович, «Краткие исторические сведения об иерархах Кишиневской епархии с 1882 по 1913 год: архиепископ Сергей (Ляпидевский), епископ Исаакий (Положенский), архиепископ Неофит (Неводчиков), епископ Иаков (Пятницкий), епископ Владимир (Синьковский), архиепископ Серафим (Чичагов)», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 9 (1914): 333–349; Иосиф Пархомович, *Архипастырское служение Архиепископа Неофита бывшего Кишиневского и Хотинского* (Кишинев: Кишиневская епархиальная тип., 1920); Иосиф Пархомович, *Архиепископ Сергей и деятельность его в Кишиневской епархии: 1882 г. 21 августа — 12 января 1891 г.* (Кишинев: Кишиневская епархиальная тип., 1923).

⁵⁴ Иосиф Пархомович, «Краткий исторический очерк противораскольниковской миссии в Кишиневской епархии с 1813 до 1910 года», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 3 (1909): 1–128.

⁵⁵ Андрей Пархомович, «Преосвященные викарии Кишиневской епархии», *Кишиневские ЕВ* 39, отд. неофиц. (1908): 1411–1414; 40 (1908): 1440–1454; Андрей Пархомович, «Преосвященный Димитрий, епископ-викарий Бендерский и Аккерманский», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 2 (1909): 1–18; Андрей Пархомович, «Преосвященный Петр, епископ Аккерманский», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 2 (1909): 18–37; Андрей Пархомович, «Преосвященный Августин, епископ Аккерманский», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 2 (1909): 38–86; «Список печатных трудов епископа Августина», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 2 (1909): 87–92; Иосиф Пархомович, «Преосвященный Аркадий, епископ Аккерманский», *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 2 (1909): 93–174; Иосиф Пархомович, «Преосвященный Никодим, епископ Аккерманский»,

важливу попередню роботу для відтворення минулого Кишинівської духовної семінарії, опублікувавши матеріали з біографічними даними та послужними списками її ректорів та інспекторів⁵⁶, а Йосиф Пархомович, своєю чергою, на основі архівних джерел і спогадів описав становлення і розвиток семінарії та пов'язаних із нею духовно-навчальних закладів⁵⁷. У румунський період діяльності Бессарабського церковного історико-археологічного товариства Йосиф Пархомович зробив для нього ще дві великі послуги. Він упорядкував музейну колекцію і відредагував разом з протоієреєм Михаїлом (Чакиром) музейний каталог⁵⁸, а також написав до 25-річного ювілею історію Товариства⁵⁹.

Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества 2 (1909): 182–195; Андрей Пархомович, «Добавление к статьям: «Преосвященные викарии Кишиневской епархии» и «Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии» (1813–1913),» *Кишиневские ЕВ* 10, отд. неофиц. (1913): 489–501; 12 (1913): 594–606; 16–17 (1913): 755–769.

⁵⁶ Андрей Пархомович, «Ректор Кишиневской духовной семинарии архимандрит Варлаам,» *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 1 (1909): 50–61; Андрей Пархомович, «Инспектор Кишиневской духовной семинарии протоиерей Г.И. Галин,» *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 1 (1909): 62–69; Андрей Пархомович, «Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии за время столетнего существования ее (с 31 января 1813 г.),» *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 6 (1911): 1–84; Андрей Пархомович, «Редакторы и цензоры «Кишиневских епархиальных ведомостей» (с 1867 по 1911 г.),» *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 6 (1911): 85–114.

⁵⁷ Иосиф Пархомович, «Страничка из жизни Кишиневских духовно-учебных заведений с 1855 по 1868 год (с двумя видами здания семинарии),» *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 6 (1911): 115–141; Иосиф Пархомович, «Духовно-учебные заведения Кишиневской епархии (краткий очерк к столетию ее), с тремя снимками семинарских зданий,» *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* 9 (1914): 57–247.

⁵⁸ «Catalogul Bibliotecii Societatii istorico-arheologice bisericești basarabene, din Chișinău — Casa Eparhială, etaj 1924,» *Revista Societății Istorico-Arheologice bisericești din Chisinau* 16 (1925): 1–160. Музей Бессарабського церковного історико-археологічного товариства було зруйновано у 1940 р. під час бомбардування Кишинєву радянськими військами.

⁵⁹ Iosif Parhomovici, «Scurtă schiță istorică despre Societatea istorico-arheologică bisericească din Basarabia de la 1904–1929,» *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești* 19 (1929): 395–416.

Як бачимо, Андрій та Йосиф Пархомовичі упродовж багатолітньої співпраці з Бессарабським церковним історико-археологічним товариством зробили вагомий внесок у вивчення історії регіонального православ'я. Щоправда, вже сучасники закидали братам апологетичну спрямованість цих досліджень, але мусимо визнати, що це аж ніяк не перекреслює їхньої фактографічної обґрунтованості цілим комплексом джерел — від офіційних актів до численних документів з архіву Кишинівської духовної консисторії, частину яких пізніше, у війнах та соціальних катаклізмах, було втрачено. Тому дослідницькі праці братів Пархомовичів до сьогодні залишаються важливим джерелом з історії церкви і культури Бессарабії XIX — початку XX ст.

Утім, наукові студії Пархомовичів не обмежувалися минулим Кишинівської єпархії. Вдячно згадуючи роки свого навчання у КДА, вони з пієтетом ставилися до всього, що стосувалось їхньої *Alma Mater*, зокрема збирали інформацію про діяльність випускників Академії у Бессарабії. Результати цих пошуків Андрій Пархомович оприлюднив у вигляді історичної довідки до 300-річчя КДА⁶⁰, де перерахував усіх її вихованців, які обіймали важливі посади у Кишинівській єпархії, а також навів дані про місця їхнього служіння. Хоч ця праця не претендувала на глибокодумість висновків щодо впливу київської духовно-академічної спільноти на регіональні інтелектуальні осередки, вона все ж є надзвичайно цінною для істориків, адже суттєво доповнює уявлення про культурне значення КДА, а також являє собою чи не єдине друковане джерело достовірної інформації про окремих її вихованців.

Усі троє братів Пархомовичів померли в Кишиневі й поховані в одній огорожі на Кишинівському Центральному православному (Вірменському) кладовищі⁶¹. Оцінюючи значення їхньої діяльності, яка склала цілу епоху — майже 80 років (1853–1932) — у процесах культурної модернізації Бессарабії XIX — початку XX ст., мусимо насамперед врахувати, що вони були служителями Церкви та пе-

⁶⁰ Андрей Пархомович, «Киевская духовная академия для Кишиневской епархии с ее учебными заведениями (1813–1913). Историко-археологическая справка к 300-летию Академии (1615–15.10.1915),» *Кишиневские ЕВ* 8, отд. неофиц. (1914): 361–372; 9 (1914): 402–414; 10 (1914): 453–468; 11 (1914): 493–498; 12 (1914): 547–572.

⁶¹ Дати смерті братів Пархомовичів такі: Василя (архієпископа Афанасія) — 5 вересня 1910 р., Андрія — 4 липня 1919 р., Йосифа — 24 січня 1932 р.

ребували у підпорядкуванні місцевого архиєрея, а відтак, мали виконувати його задуми та проекти. Це означало, що, по суті, Пархомовичі були провідниками політики русифікації та віддано працювали для поширення і зміцнення російського православ'я, освіти й культури в Бессарабії. Водночас, коли вийти за рамки політичного контексту і поглянути на ситуацію з перспективи того, формуванню яких ознак та інституцій модерного суспільства Пархомовичі об'єктивно сприяли, то виявиться, що їхній внесок у поширення освіти та розвиток школи у Бессарабії був надзвичайно вагомим. Як викладачів духовної семінарії, жіночого єпархіального училища і гімназії братів справедливо можна назвати «вчителями вчителів», бо власне завдяки їхнім зусиллям школа у Бессарабії поступово ставала доступною для багатьох. З другого боку, важливою для консолідації бессарабської інтелектуальної спільноти і формування регіональної ідентичності була активна громадянська позиція Пархомовичів, їхня участь у роботі численних громадських, просвітницьких і благодійних організацій, публікації у пресі. Врешті, історичні дослідження братів підштовхували до усвідомлення місцевими інтелектуалами специфіки свого краю та власної культурної відмінності. Звісно, ці висновки, зроблені лише на підставі систематизації біобібліографічного матеріалу, не можна вважати остаточними, але сподіваюсь, що вони дадуть поштовх до подальших досліджень діяльності та творчої спадщини не лише братів Пархомовичів, а й інших вихованців КДА.

Bibliography

Aleksandr (Men), prot., «Pesni Pesnei Solomona kniga.» In *Bibliologicheskii slovar*. Vol. 2. Moscow: Fond imeni Aleksandra Menia, 2002.

«Biograficheskii slovar znakomykh A. S. Pushkina v Moldavii.» In Trubeckoi, Boris. *Pushkin v Moldavii*, 5th ed., 349–387. Kishinev: Literatura artistike, 1983.

«Bratstvo pri tserkvi Kishinevskoi dukhovnoi seminarii.» *Kishinevskie EV* 8, part unoffic. (1877): 327–339; 20 (1877): 857–868.

«Catalogul Bibliotecii Societatii istorico-arheologice bisericești basarabene, din Chișinău — Casa Eparhială, etaj 1924.» *Revista Societatii Istorico-Arheologice bisericești din Chișinau* 16 (1925): 1–160.

«Esche zametka o Bratstve pri tserkvi Kishinevskoi dukhovnoi seminarii.» *Kishinevskie EV* 6, part unoffic. (1878): 227–233.

Grom, Oleg. «Rusifikacii v Bessarabii v XIX v. i predposylki poiavleniia moldavskogo nacionalnogo dvizheniia.» In *Problemy politnichnogo makroregiona v usloviiah destabilizacii Kaspiisko-Chernomorskogo zarubezhia*, 191–200. Rostov-na-Donu: Izd. IuNC RAN, 2015.

Halippa, Ivan. «Chto dolzhno i moglo by delat Bessarabskoe cerkovnoe istoriko-arheologicheskoe obschestvo?» *Kishinevskie EV* 7 (8e), part unoffic. (1905): 155–168.

Halippa, Ivan. «Ocherk vzniknoveniia Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva i ustav obschestva.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 1 (1910): IX–XI.

Instytut Rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 304, дис. 271.

«Iz vlechenie iz otcheta o sostoianii Kishinevskogo eparhialnogo zhenskogo uchilisha po uchebnoi i nraivstvennoi chasti za 1873–1874 uchebnyi god.» *Kishinevskie EV* 22, part offic. (1875): 394–399; 23 (1875): 407–412.

«Iz vlechenie iz protokolov Soveta Kievskoi Dukhovnoi Akademii za 1872–1873 uchebnyi god.» *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii* 6 (1872): 7–8; 8 (1872): 62–63.

«Kishinevskoe eparhialnoe zhenskoe uchilische.» *Kishinevskie EV* 9, part unoffic. (1875): 367–375; 10 (1876): 399–410; 23 (1876): 865–874; 1 (1877): 1–23.

Knigi Vethogo Zaveta v perevode P. A. Yungerova. Uchitelnye knigi. Moscow: Izdatelstvo Moskovskoi patriarii, 2012.

Kurdivinskii, Vasili. «Pamiaty vysokopreosviaschennogo Afanasiia, arhiiepiskopa Donskogo i Novocherkasskogo.» *Kishinevskie EV* 37, part unoffic. (1910): 1294–1301.

Kurdivinskii, Vasili. *Kratkii ocherk sluzhebnoi deiatelnosti starshogo prepodavatel'ia Kishinevskoi dukhovnoi seminarii Iosifa Mihailovicha Parkhomovicha. (Po povodu vyhoda ego v otstavku).* Kishinev: Kishinevskaia eparhialnaia tip., 1907.

Kurdivinskii, Vasili. *Po povodu vyhoda v otstavku inspektora Kishinevskoi dukhovnoi seminarii Andreia Mihailovicha Parkhomovicha.* Kishinev: tip. E. Shliomovicha, 1905.

Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924: Entsiklopedychnye vydannia, edited by Maryna Tkachuk, V'iacheslav Briukhovetskii. 2 vols. 1: 1–740. Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia», 2015.

Lototskii, Pavel. «Administrativnyi stroi Kishinevskoi duhovnoi seminarii po ustavu 1808–14, 1867 i 1884 gg.» *Kishinevskie EV* 5, part unoffic. (1913): 225; 6 (1913): 274; 12 (1913): 573–574.

Madan, Ion. «Iosif Parhomovici, cărturarul și bibliograful.» *Magazin bibliologic* 2 (1994): 25–26.

Madan, Ion. «Iosif Parhomovici, 1846–1932.» *Calendar Național*. 2006. (Chișinău, 2006): 92–93.

«Materialy dlia istorii Kishinevskogo eparhialnogo zhenskogo uchilisha.» *Kishinevskie EV* 13, part unoffic. (1877): 539–554.

Mihail (Chakir), prot. «Andrei Mihailovich Parkhomovich, vice-prezident Bessarabskogo Tserkovnogo Istoriko-Arheologicheskogo Obschestva (Biograficheskii ocherk).» *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău XIII* (1921): 18–32.

«Nekotorye svedeniia o Kishinevskom eparhialnom zhenskom uchilische.» *Kishinevskie EV* 21, part unoffic. (1878): 899–914.

«Nekrolog.» *Poltavskie eparhialnye vedomosti* 5 (1881): 227–230.

Nilskii, Ivan. «O perstoslozhenii protiv raskolnikov: kritiko-bibliograficheskii ocherk.» *Hristianskoe chtenie* 5–6 (1877): 730–731.

«Opredelenie Sv. Sinoda.» *Kishinevskie EV* 1, part offic. (1908): 1.

«Opredelenie Sv. Sinoda.» *Kishinevskie EV* 2, part. offic. (1876): 13.

«Opredelenie Sv. Sinoda.» *Kishinevskie EV* 42, part. offic. (1906): 316.

«Otbytie rektora seminarii arhimandrita Afanasiiia v Peterburg.» *Kishinevskie EV* 10, part unoffic. (1885): 258.

«Otchet o sostoianii Kishinevskogo eparhialnogo zhenskogo uchilisha po uchebnoi i npravstvennoi chasti za 1872–1873 uchebnyi god.» *Kishinevskie EV* 11, part offic. (1875): 184–197; 13 (1875): 223–230; 15 (1875): 278–284.

«Otchet o sostoyanii i deiatelnosti Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva za 1906 god.» *Kishinevskie EV* 12, prilozhenie (1907).

Otchet o sostoyanii Kievskoi dukhovnoi akademii za 1870–1871 uchebnyi god. Kiev: ott. iz Trudov Kievskoi duhovnoi akademii, 1871.

«Otkrytie pri Kishinevskoi dukhovnoy seminarii publicznykh besed so staroobriadtsami.» *Kishinevskie EV* 19, part unoffic. (1875): 712–718.

Parfenëv, Andrei. *Po povodu dvadcatipyatiletiia sluzhebnoy deiatelnosti prepodavatelia Kishinevskoi dukhovnoi seminarii, statskogo sovetnika*

Iosifa Mihailovicha Parkhomovicha 1871 g. 1/IX 1896 g. Kishinev: tip. E. Shliomovicha, 1896.

Parkhomovich, Andrei. «Dobavlenie k statiam: «Preosvyashennye vikarii Kishinevskoi eparhii» i «Spisok rektorov i inspektorov Kishinevskoi dukhovnoy seminarii» (1813–1913)». *Kishinevskie EV*. 10 (1913) part unoffic.: 489–501; 12 (1913): 594–606; 16–17 (1913): 755–769.

Parkhomovich, Andrei. «Inspektor Kishinevskoi dukhovnoi seminarii protoierei G. I. Galin.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 1 (1909): 62–69.

Parkhomovich, Andrei. «Kievskaiia dukhovnaya akademiia dlia Kishinevskoi eparhii s ee uchebnymi zavedeniiami (1813–1913). Istoriko-arheologicheskaiia spravka k 300-letiiu Akademii (1615–15.10.1915).» *Kishinevskie EV* 8, part unoffic. (1914): 361–372; 9 (1914): 402–414; 10 (1914): 453–468; 11 (1914): 493–498; 12 (1914): 547–572.

Parkhomovich, Andrei. «Kratkie istoricheskie svedeniia ob ierarhah Kishinevskoi eparhii s 1882 po 1913 god: arhiepiskop Sergii (Lyapidevskii), episkop Isaakii (Polozhenskii), arhiepiskop Neofit (Nevodchikov), episkop Iakov (Pyatnickii), episkop Vladimir (Sinkovskii), arhiepiskop Serafim (Chichagov).» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 9 (1914): 333–349.

«Parkhomovich Andrei Mihailovich.» In *Biograficheskii slovar vypusknikov Kievskoi dukhovnoy akademii: 1819–1920-e gg.: Materialy iz sobraniia prof. protoiereia F. I. Titova i arhiva KDA*, edited by V. I. Ulianovskii, 4 vols. 2: 463. Kiev: Izdatelskii otdel Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvi, 2014.

Parkhomovich, Andrei. *Obetovaniia Bozhii o potomke zheny — Spasitele mira: (Byt. 3, 15, 22, 18)*. Kishinev: tip. Arhiereiskogo doma, 1878.

Parkhomovich, Andrei. *Ob'iasnenie glavneishykh obetovaniia i prorochestv o messii — Iisuse Christe, sodержaschiesia v Piatiknizhii i Psaltiri*. Kishinev: red. Kishinevskikh eparhialnykh vedmostei, 1894.

Parkhomovich, Andrei. *Obschii smysl prorochestva Ieremii*. Kishinev: tip. Arhiereiskogo doma, 1874.

Parkhomovich, Andrei. *O knige «Ekklesiast»: (Opyt kratkogo issledovaniia o knige so storony istoricheskikh svedenii i sodержaniia)*. Kishinev: tip. Arhiereiskogo doma, 1868.

Parkhomovich, Andrei. «O knige «Pesn» pesney.» *Kishinevskie EV* 16, part unoffic. (1870): 423–437; 18 (1870): 503–509; 22 (1870): 661–679; 23 (1870): 692–703; 24 (1870): 754–766.

Parkhomovich, Andrei. «O knige «Pritchi Solomona».» *Kishinevskie EV* 12, part unoffic. (1869): 335–342; 13 (1869): 362–370; 14 (1869): 399–407; 15 (1869): 443–453.

Parkhomovich, Andrei. *Ot Gefsimanii do Golgofy: Istoriia stradanii i krestnoi smerti Gospoda nashego Iisusa Christa*. Orel: Orlovskoe pravoslavnoe Petropavlovskoe tserkovnoe bratstvo, 1889.

Parkhomovich, Andrei. «Poucheniia k selskim prihozhnam protiv sutiazhnichestva.» *Kishinevskie EV* 5, part unoffic. (1872): 146–152; 7 (1872): 201–210; 8 (1872): 229–238; 23 (1873): 848–858; 5 (1874): 181–189.

Parkhomovich, Andrei. «Preosviaschennye vikarii Kishinevskoi eparhii.» *Kishinevskie EV* 39, part unoffic. (1908): 1411–1414; 40 (1908): 1440–1454.

Parkhomovich, Andrei. «Preosviaschennyi Avgustin, episkop Akkermanskii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 2 (1909): 38–86.

Parkhomovich, Andrei. «Preosvyaschennyi Dimitrii, episkop-vikarii Benderskii i Akkermanskii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 2 (1909): 1–18.

Parkhomovich, Andrei. «Preosvyaschennyi Petr, episkop Akkermanskii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 2 (1909): 18–37.

Parkhomovich, Andrei. *Prorochestvo patriarha evreiskogo naroda Iakova o vremeni prishestviia messii na zemliu: (Byt. 49.10)*. Kishinev: tip. Arhiereiskogo doma, 1878.

Parkhomovich, Andrei. *Razbor 53 glavy knigi proroka Isaii*. Kishinev: b.i., 1898.

Parkhomovich, Andrei. «Redaktory i cenzory «Kishinevskih eparhialnyh vedomostei» (s 1867 po 1911 g.).» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 6 (1911): 85–114.

Parkhomovich, Andrei. «Rektor Kishinevskoi dukhovnoi seminarii arhimandrit Varlaam.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 1 (1909): 50–61.

Parkhomovich, Andrei. *Rukovodstvo k izucheniiu Knigi Iova*. Kishinev: tip. F. V. Guzintseva, 1888.

Parkhomovich, Andrei. «Spisok pechatnyh trudov episkopa Avgustina.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 2 (1909): 87–92.

Parkhomovich, Andrei. «Spisok rektorov i inspektorov Kishinevskoi dukhovnoi seminarii za vremia stoletnego suschestvovaniia ee (s 31 yanvaria 1813 g.).» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 6 (1911): 1–84.

Parkhomovich, Andrei. «Vysokopreosviaschennyi Antonii, arhiepiskop Kishinevskii i Hotinskii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 6 (1911): 1–84.

Parkhomovich, Iosif. «Arhiepiskop Pavel (Lebedev) i deiatelnost ego v Kishinevskoi eparhii (23 iunია 1871 g. — 16 iulia 1882 g.).» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 7 (1912): 1–320.

Parkhomovich, Iosif. *Arhiepiskop Sergii i deiatelnost ego v Kishinevskoi eparhii: 1882 g. 21 avgusta — 12 ianvaria 1891 g.* Kishinev: Kishinevskaiia eparhialnaia tip., 1923.

Parkhomovich, Iosif. *Arhipastyrskoe sluzhenie Arhiepiskopa Neofita byvshego Kishinevskogo i Hotinskogo.* Kishinev: Kishinevskaiia eparhialnaia tip., 1920.

Parkhomovich, Iosif. *Besedy pravoslavnogo so staroobriadtsami o perstoslozhenii dlia krestnogo znamenii i blagosloveniiia.* Kishinev: b.i., 1876.

Parkhomovich, Iosif. «Deiatelnost arhiepiskopa Irinarha v period upravleniia im Kishinevskoi eparhie.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 6 (1911): 1–93.

Parkhomovich, Iosif. «Dopolnenie k ocherku — zhizn i deiatelnost Gavriila Banulesko-Bodoni.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 5 (1910): 1–8.

Parkhomovich, Iosif. «Dukhovno-uchebnye zavedeniia Kishinevskoi eparhii (kratkii ocherk k stoletiiu ee), s tremia snimkami seminarских zdanii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 9 (1914): 57–247.

Parkhomovich, Iosif. «Dva istoricheskikh dokumenta. Vsepoddaneishyi doklad ob ustroistve Kishinevskoi eparhii. Ukaz iz Sv. Sinoda o vklucheniia Kishinevskoi eparhii vo vtoroi klass i o bytii v nei arhiepiskopu.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 9 (1914): 1–17.

Parkhomovich, Iosif. «Kratkaia istoricheskaiia zapiska o sostoianii Kishinevskogo eparhialnogo zhenskogo uchilisha v 1878–1879 ucheb-nom godu, chitannaia v uchilische v den akta, 14 iunია.» *Kishinevskie EV* 11, part unoffic. (1879): 437–443.

Parkhomovich, Iosif. «Kratkaia istoricheskaja zapiska o sostoianii Kishinevskogo eparhialnogo zhenskogo uchilisha v 1879–1880 uchebnom godu, chitannaia v uchilische v den akta, 15 iunია.» *Kishinevskie EV* 12, part unoffic. (1880): 520–525.

Parkhomovich, Iosif. «Kratkaia istoricheskaja zapiska o sostoianii Kishinevskogo eparhialnogo zhenskogo uchilisha v 1880–1881 uchebnom godu, chitannaia v uchilische v den akta.» *Kishinevskie EV* 12, part unoffic. (1881): 447–456.

Parkhomovich, Iosif. «Kratkii istoricheskii ocherk protivoraskolnicheskoi missii v Kishinevskoi eparhii s 1813 do 1910 goda.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 3 (1909): 1–128.

Parkhomovich, Iosif. «Kratkii ocherk zhizni i deiatelnosti mitropolita Gavriila Banulesko-Bodoni.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 5 (1910): 1–55.

Parkhomovich, Iosif. «Kratkii ocherk zhizni i deiatelnosti vysoko-preosviaschennogo Serafima (Chichagova), arhiepiskopa Kishinevskogo i Hotinskogo. K stoletiiu Kishinevskoi eparhii. (1813–1913).» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 8 (1913): 1–304.

Parkhomovich, Iosif. «Neskolko slov po povodu knigi «Istinnost staroobriadstvuiushey ierarhii protivu vzvodimyh na nee obvinenii. Izdaniia sviaschennoinoka Arseniia».» *Kishinevskie EV* 15, part unoffic. (1887): 582–592.

Parkhomovich, Iosif. «Preosviaschennyi Arkadii, episkop Akkermanskii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 2 (1909): 93–174.

Parkhomovich, Iosif. «Preosviaschennyi Nikodim, episkop Akkermanskii.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 2 (1909): 182–195.

Parhomovici, Iosif. «Scurtă schiță istorică despre Societatea istorico-arheologică bisericească din Basarabia de la 1904–1929.» *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești* 19 (1929): 395–416.

Parkhomovich, Iosif. «Stranichka iz zhizni Kishinevskih dukhovno-uchebnyh zavedenii s 1855 po 1868 god (s dvumia vidami zdaniia seminarii).» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 6 (1911): 115–141.

Parkhomovich, Iosif. «Vazhneishie sobytiia iz istorii avstriiskogo sviaschenstva.» *Kishinevskie EV* 13, part unoffic. (1884): 439–455; 14 (1884): 459–472.

Polihroni-Kioseli, Mina. «Po povodu godichnogo obshego sobraniia Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva, sostoiavshegosia 20 maia 1910 goda.» *Kishinevskie EV* 24, part unoffic. (1910): 967–979.

Popovski, Nikolae. *Iosif Mihailovich Parhomovich. Ocherk zhizni i deyatelnosti*. Kishinev: b.i., 1932.

«Protokol obshego zasedaniia Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva ot 12 sentiabria 1912 g.» *Trudy Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva* 9 (1914): 32.

«Protokoly zasedanii Soveta Kievskoi Dukhovnoi Akademii za 1871–1872 uchebnyi god.» *Trudy Kievskoi dukhovnoi akademii* 1 (1872): 25–26.

«Rech, proiznesennaia prepodavatelem Iosifom Parkhomovichem v den otkrytiia publicnyh besed so staroobriadtsami, pri Kishinevskoi dukhovnoi seminarii, 5 oktiabrya 1875 goda.» *Kishinevskie EV* 19, part unoffic. (1875): 718–731.

Rimskii, Sergei. «Afanasii (Parkhomovich Vasiliu Mihailovich).» In *Pravoslavnaia enciklopediia*. 4: 15–16. Moskva: Cerkovno-nauchnyi centr «Pravoslavnaia enciklopediia», 2002.

«Statutul societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău.» *Luminătorul* 17–18 (1919): 16–18.

Tkachuk, Maryna. «Afanasii (Parkhomovych Vasyl Mykhailovych).» In *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924: Entsyklopedychne vydannia*, edited by Maryna Tkachuk, V'iacheslav Briukhovetskii. 2 vols. 1: 189–191. Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia», 2015.

Tkachuk, Maryna. «Hurii (Hrossu Heorhii Stepanovych).» In *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924: Entsyklopedychne vydannia*, edited by Maryna Tkachuk, V'iacheslav Briukhovetskii. 2 vols. 1: 415–419. Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia», 2015.

«Uchrezhdenie bratstva pri Trehsviatitelskoi tserkvi pri Kishinevskoi dukhovnoi seminarii. Ustav Bratstva.» *Kishinevskie EV* 4, part offic. (1880): 59–65.

«Ustav Bessarabskogo tserkovnogo istoriko-arheologicheskogo obschestva.» *Kishinevskie EV* 7, part offic. (1904): 111–118.

«Ustav Kishinevskogo pravoslavnogo Christorozhdestvenskogo bratstva.» *Kishinevskie EV* 1–2, part offic. (1900): 28–39.

«Zametka k stattiie, predlagaiuschei projekt «Bratstva» pri Kishinevskoi dukhovnoi seminarii.» *Kishinevskie EV* 21, part unoffic. (1877): 928–930.

Abstract**Parchomovich Brothers, The Alumnus of Kyiv Theological Academy: Educators, Theologians, Historians**

This article can be identified as a study designed to determine the effect of Kyiv Theological Academy as the educational and intellectual center spreading modern cultural practices on the territory of the Russian empire (the late 19th – early 20th century). In the spotlight there are biographies, theological and humanitarian heritage of the Parchomovich brothers Basil (later Archbishop Athanasius), Andrew, and Joseph. Their activity in Bessarabian schools, mass media, and public societies had been continuing for almost 80 years (1853–1932). The most obvious finding to emerge from the systematization of biographical and bibliographical materials is that the Parchomovich Brothers belonged to the group of the regional intellectual elite from the entourage of Kishinev bishops and took active part at the implementation of their educational and missionary projects. Hence the Parchomovichs were the conductors of Russification policies, they honestly and selflessly worked for spreading and strengthening Russian Orthodoxy, education, and culture in Bessarabia. However, taken together, the results of the study suggest that the Parchomovich Brothers' activity promoted the emergence of the key modern social institutions and relationships. Firstly, it is difficult to overestimate their contribution as school managers and teachers to the development of the regional educational system. Secondly, the Parchomovichs' active participation at many missionary, educational, scientific, and charitable organizations was very important for the consolidation of Bessarabian society and learning civil solidarity practices. Finally, their historical researches were one of the preconditions for emerging special forms of regional self-conscience and cultural identity.

Keywords: Kyiv Theological Academy, Bessarabia, diocese of Kishinev, Vasil Parchomovich (later – Archbishop Athanasius), Andrei Parchomovich, Joseph Parchomovich.